

Arkeologisk förundersökning i YTTRE MEDVÄGA

inför schaktning för fjärrvärme genom område
med stenåldersboplatser, Borlänge stad och
kommun, Dalarna

ARKEOLOGISK RAPPORT

2009:10

Dalarnas museum

Arkeologisk förundersökning i
YTTRE MEDVÄGA

inför schaktning för fjärrvärme genom område
med stenåldersboplatser, Borlänge stad och
kommun, Dalarna

Karl-Fredrik Lindberg

ARKEOLOGISK RAPPORT

2009:10

Dalarnas museum

Renritning: Karl-Fredrik Lindberg
Form: Eva Carlsson
Vinjett: Sven-Olof Gudmunds
Framsida: Översikt över undersökningsområdet. Foto: Britt-Marie Hägerman

Rapporten kan beställas från Dalarnas museum, Box 22, 791 21 FALUN
tfn 023-76 55 00, fax 023-283 58, e-post info@dalarnasmuseum.se

© Lantmäteriverket Gävle 2006. Medgivande MS2006/02203

© Dalarnas museum 2009
Tryck: Dalarnas museum, Falun, 2009
ISSN 1400-8815

Innehåll

Inledning	5
Syfte.....	6
Metod.....	6
Kunskapsläge.....	6
Undersökning.....	8
Schakten vid lekplatsen	8
Resultat	10
Anläggningar.....	10
Fynd	10
Analyser	10
Tolkning.....	10
Måluppfyllelse.....	11
Sammanfattning	11
Referenser.....	11
Arkiv	11
Tekniska och administrativa uppgifter	12

Inledning

Dalarnas museum blev tilldelat att utföra en förundersökning inför de markarbeten som skulle ske i samband med fjärrvärmedragning vid fastigheterna Yttre Medväga 10:19, 10:21, 10:25 och 10:29 i Borlänge stad och kommun (figur 1). Länsstyrelsens beslut grundade sig på lagen om kulturminnen 2 kap 13 § då dragningen berör fornlämningarna nr 69, 94, 95, 111, 112 och 215, dnr 431-14857-08.

Huvuddelen av undersökningsområdet låg i en hästhage med långt frodigt gräs. I de södra delarna var topografin svagt kuperad, medan övriga ytan var relativt plan, något sluttande mot väster. Undersökningsområdet låg i slutningen ned mot älven som flöt i väster, med toppen på en höjdrygg cirka 15–20 meter åt öster. Cirka 100–150 meter öster om undersökningsområdet steg marken igen i form av en skogstäkt blockig åsrygg.

Figur 1. Utdrag ur fastighetskartan med det aktuella området svartmarkerat. Skala 1:20 000.

Utöver området i hästthagarna undersöktes även ett mindre område cirka 250 meter österut vid en lekpark för att kontrollera om fjärrvärmedragningen gick in i fornlämning 94.

Syfte

Syftet med förundersökningen är att avgränsa fornlämningarna inom ledningssträckan samt fastställa och beskriva fornlämningarnas karaktär, omfattning och ålder inom dessa områden. Den arkeologiska förundersökningen skall även ligga som underlag för beräkning och omfattning av en eventuell särskild arkeologisk undersökning.

Ett antal mer specifika frågeställningar sattes också upp i undersökningsplanen.

- Sträcker sig stenåldersboplatserna 111, 112 och 95 ut i ledningsschaktet? Om så är fallet vilken utsträckning har de inom schaktet och vilken typ av boplatzlämning rör det sig om?
- Är fyndplats 94 och 215 fyndplatser eller är detta spår från boplatser?
- Vilka typer av lämningar finns inom fornlämning 95?
- Att datera de stenålderslämningar som finns inom undersökningsområdet för att få ett bättre grepp kring utvecklingen i området.

Metod

Ett 1,1–1,6 meter brett (en skopbredd) schakt drogs längs med större delen av sträckan som fjärrvärmen skall gå i (figur 2). Matjorden togs skiktvis ned till den orörda alven. Delar av massorna från schaktningen sållades sedan för att ha större möjligheter att fånga upp eventuellt stenmaterial. Cirka 100 liter av massorna sållades var tionde meter, men något större mängder sållades invid de kända fornlämningsområdena. Därefter rensades schaktväggar och botten. Eventuella anläggningar undersöktes. Schaktets profil beskrevs och dokumenterades genom foto och en profilritning. Schakt och anläggningar mättes sedan in digitalt.

De förhistoriska fynd som påträffades togs tillvara medan de fynd som var från sen medeltid och framåt endast noterades då dessa framkom utan god kontext.

Kunskapsläge

I undersökningsområdet och dess omnejd har inventeringar och mindre undersökningar påträffat spår från främst stenålder sedan 1960-talet och framåt. Dessa har främst bestått i mindre fyndkoncentrationer och enstaka fynd i goda boplatslägen (figur 2).

Utöver de stenålderslämningar som påträffats låg även en "plats med tradition" i undersökningsområdet, raä 69. Enligt denna tradition skall det funnits en skattgömma i en dalsänka vid en numera försvunnen gård (Mås gård) (FMIS).

Invid undersökningsområdets östra utsträckning påträffades 1933 en stenyxa av Lassas August Eriksson, raä 94. Stenyxan är 18,7 cm lång, 6,5 cm bred och har en tjocklek av 3,5 cm. Den förvaras numera på Tunabygdens gammelgård, nr B 4503.

Figur 2. Fastighetskartan över det aktuella området med undersökningsschakten utmärkta. Notera även utsnittet för detaljplanen i figur 3. Skala 1:4000.

Invid undersökningsområdets södra del påträffades en hålmejsel av svart skiffer, 12,0x3,6x2,1 cm stor, raä 95. Mejseln påträffades vid ytplockning av sten och förvaras på Tuna bygdens gammelgård, nr B 1821. I samband med en utredning 1988 noterades en yta på cirka 20 meter i diameter med en mörkare ton på den plats där mejseln tidigare påträffades. Inom denna yta hittades bränd magrad lera, järnföremål samt kvartsbitar och en trolig kvartsskrapa (Sandberg 1988). 1991 påträffades ytterligare fynd i området i form av förslagat tegel, vanlig obestämbart slagg och porslinskärvor av äldre typ samt 3 kvartsavslag, 15–30 mm stora. Detta område ligger på en sandig platta, numera

utnyttjat som hästhage. Fornlämningen (95) har blivit klassad som boplats/viste och har en okänd utsträckning.

Strax öster om undersökningsområdet ligger fyndplats 215:1 där ett kvartsavslag påträffats och 45 meter väster om den påträffades en ämnessten i kvarts, 215:2.

Strax väster om den norra delen av undersökningsområdet låg boplatserna raä 111 och 112 som möjligen kan utgöra en större boplats. På båda dessa platser påträffades kvartsavslag och på 112 påträffades även ett förarbete till en kvartsskrapa, och ett bearbetat svagt ryggtat spån av kvarts.

Undersökning

Under förundersökningen drogs nio schakt längs den tänkta dragningen för fjärrvärme med en längd av sammanlagt cirka 460 meter. Av dessa hade fem av schakten en bredd av 1,6 meter medan det östvästliga sidoschaktet och de tre schakten vid lekparken hade en bredd av 1,1 meter (figur 2). Djupet för schakten varierade mellan 0,2–0,5 meter. Det östvästliga schaktet togs upp för att följa en avstickare från fjärrvärmens huvudledning och var det enda vi kunde placera högst uppe på höjdryggen.

Schakt 1-6 hade en likartad stratigrafi med endast små skillnader i lagrens mäktighet. Matjorden var 0,2–0,3 meter djup och innehöll enstaka porslin och glas. Här skilde schakt 6 ut sig något i och med att det var betydligt fyndrikkare. I matjorden här återfanns porslin, glas, skiffer, spikar, tegelfragment, en griffelpenna och en glaspärkla av modernare snitt. Under detta matjordslager påträffades en äldre odlingshorisont med en mäktighet av 0,2–0,3 meter, denna var lite sotprickig och innehöll enstaka bitar av yngre rödgods med glasyr och porslin. Nedan denna kom alven i form av en beige mjäla.

På tre ställen grävdes ett djupare schakt för att kontrollera att inga överlagringar skett – vilket inte var fallet. I botten på schaktet kunde plogspår ställvis noteras, ett flertal diken påträffades också vilka gick i en östvästlig riktning.

I schakt 4 och 5 fanns även ett antal oregelbundna mörkfärgningar av vilka två undersöktes närmare i schakt 4 och visade sig vara spåren efter rotbränder (figur 3).

I rotbrand 1 låg det precis i gränsen mellan matjorden och alven ett kvartsavslag. Rotbranden var oregelbunden, 0,1x1,4 meter stor och gick in i den västra schaktkanten. Djupet var 0,15 meter och profilen oregelbunden. Överst var grå mjäla och cirka 0,07 meter ner från ytan var det en sot- och kollins och under det ett lager med beige-grå mjäla.

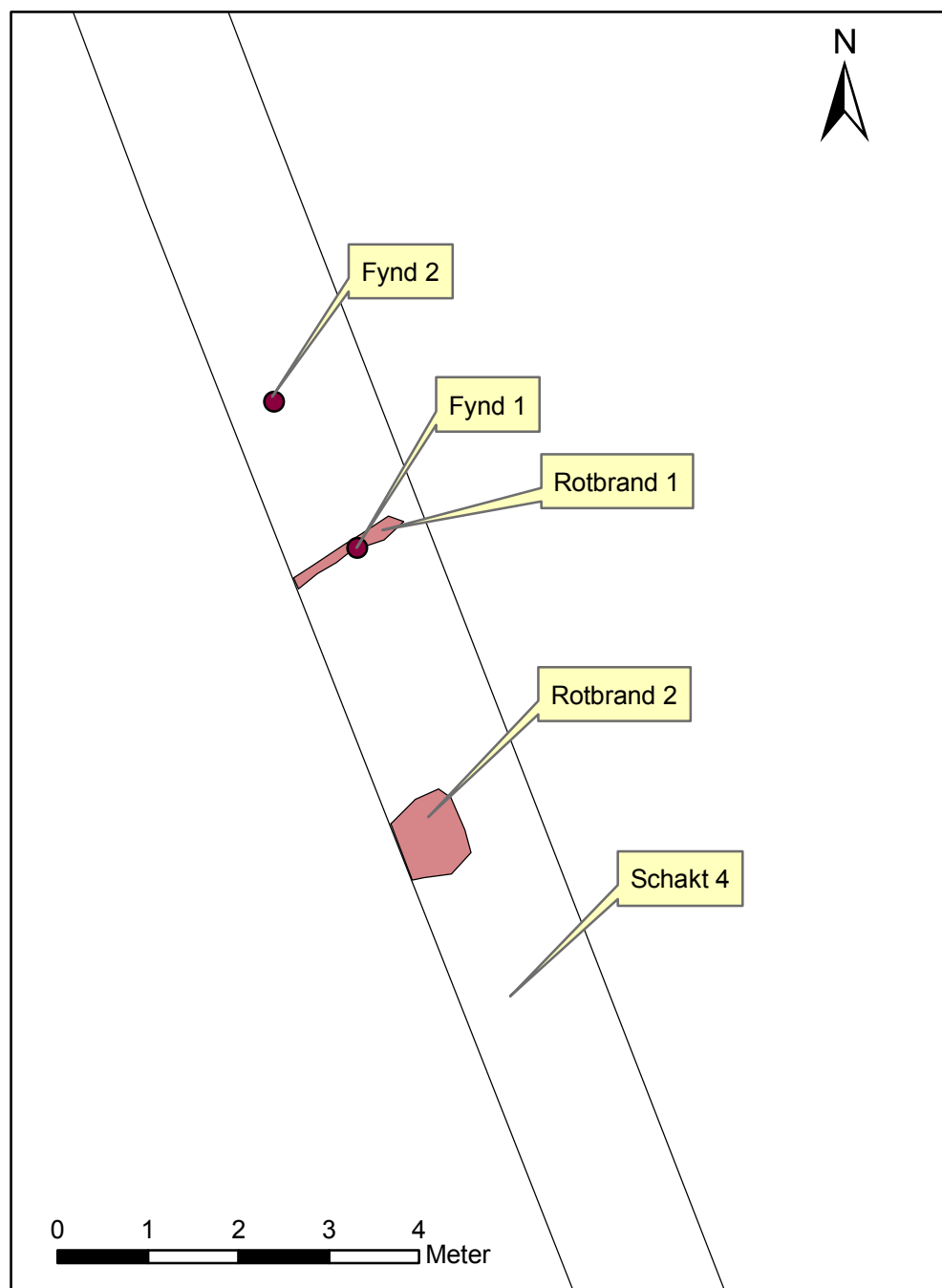
Cirka 2 meter norr om den grävda färgningen grävdes ytterligare en oregelbunden, 0,8x0,8 meter stor, färgning som gick in i den västra schaktkanten. I ytan var det kol, grå och beige mjäla och orange-färgad (brandpåverkad) mjäla. Den var cirka 0,1 meter djup och bestod av gråbrun mjäla. Även denna tolkas som spåren efter en rotbrand (rotbrand 2).

Ytterligare 2 kvartsbitar återfanns i schaktet, en av dem låg också i gränsen mellan matjord och alv medan en bit påträffades vid sällning av massorna från detta område.

Schakten vid lekplatsen

Ytterligare tre schakt (7-9) drogs strax söder om fyndplats 94 i kanten på en lekplats.

Schakt 7 var 4 meter långt och 1,1 meter brett med ett djup av 0,25–0,3

Figur 3. Detaljplan över schakt 4. Skala 1:80.

meter. Matjorden var 0,2–0,25 meter tjock och innehöll enstaka porslin- och glasskärvor. Alven bestod av beige lera.

Schakt 8 var 5 meter långt och 1,1 meter brett med ett djup av 0,2–0,3 meter. Matjorden var 0,1–0,2 meter tjock och innehöll enstaka porslin- och glasskärvor. Alven bestod av beige lera.

Schakt 9 var 4 meter långt och 1,1 meter brett med ett djup av 0,4–0,5 meter. Torven var 0,05 meter tjock, under det var det 0,05 meter grus. Sedan kom grå lera blandad med småsten, grus, plast och trä, med en mäktighet av 0,4 meter. Mot botten lite större sprängsten, cirka 0,3 meter stora. Skillnaden i stratigrafien här beror på fyllnadsmassor vid anläggandet av fotbollsplanen som låg på lekplatsen. Alven bestod av beige lera.

Resultat

Området uppvisar en komplex fornlämningsbild med vad som framstår som en mängd små lokaler. Dessa har avgränsats mot de upptagna schakten och en ny lokal framkom.

Anläggningar

Den vanligaste anläggningen som framkom var diken och enstaka plogspår som löpte i främst i östvästlig riktning från det tidigare jordbruket i området. Utöver dessa framkom även ett antal sotiga mörkfärgningar i schakt 4 och 5, två av dessa undersöktes och visade sig vara spåren av rotbränder (figur 3). Då mörkfärgningarna ej var spår efter kultur utgick dessa.

Fynd

Förutom de sentida fynd av keramik, glas och porslin som gjordes framkom endast 3 fynd med förhistoriskt ursprung. Dessa bestod av ett kvartsavslag och två splitter i kvarts som framkom i schakt 4.

Kvarts är ett av de vanligaste utnyttjade råmaterialen vid redskapstillverkning i regionen under stenåldern. Från 1980-talet och framåt har ett antal större arbeten kring teknologin och tekniken vid bearbetning av kvarts producerats (t.ex. Callahan et al. 1992; Knutsson 1988; Lindgren 2004; Rankama 2002). Tyvärr kräver de flesta av de utarbetade analysmetoderna ett relativt stort material för att vara tillförlitliga. Gällande de enstaka fynd som framkommit hittills i området lämpar sig ingen djupare studie av kvartsmaterialet utan detta får vänta på eventuella framtida utgrävningar där större material framkommer.

Analyser

Då inget daterbart material av intresse framkom utnyttjades ingen av de budgeterade ¹⁴C-analyserna.

Tolkning

Undersökningen visade att fornlämningarna 111, 112 och 95 inte sträckte sig ut i det berörda området. Undersökningen kunde inte heller notera några ytterligare lämningar vid fyndplats 94, 215:1 och 215:2.

Däremot framkom ytterligare en fyndplats centralt i schakt 4. Då endast tre fynd påträffades där och inga kulturlager eller anläggningar framkom får dessa ses som en fyndplats likt 94, 215:1 och 215:2.

Området som helhet är väldigt svårtolkat då denna undersökning och de tidigare endast noterat brottstycken av de fornlämningar som finns i området. Ändock kan man försiktigt notera vissa drag i lämningarnas karaktär. De fyndplatser som påträffats hittills i området tycks vara relativt små och fyndfattiga. Fyndplatserna ligger som på ett pärlband efter höjdryggen utmed älven och denna undersökning visade att flertalet av platserna är åtskilda av en fyndtom yta. Läget på åsryggen blickande ner mot älven skulle fungera bra både som boplatser- och för jakt/fiskeläge men det är vanskligt att uttala sig om platsernas funktion innan åtminstone en av de något fyndrikare platserna undersökts.

Måluppfyllelse

Grävningarna har uppnått de målsättningar som sattes i undersökningsplanen. De omgivande fornlämningarna har avgränsats mot undersökningsområdet och undersökningen har påvisat att fornlämningarna ej kommer att beröras av fjärrvärmedragningen. Inget nytt material som kan ge en snävare datering av de stenålderslämningar som finns i området framkom.

Sammanfattning

I maj månad 2009 utfördes en förundersökning för en fjärrvärmedragning vid Yttre Medvåga. Huvudsyftet var att kontrollera att de omgivande fornlämningarna inte berördes av markarbetena. Ingen av de omgivande fornlämningarna sträckte sig in i exploateringsområdet och endast tre fynd av kvarts påträffades inom området. Utifrån detta resultat anser Dalarnas museum att inga ytterligare arkeologiska insatser är motiverade för denna schaktdragning, däremot anses att framtida markarbeten i området kräver en ny värdering. Tre fynd av kvarts tillvaratogs från grävningen och förvaras vid Dalarnas museum.

Referenser

- Callahan, E., Forsberg, L., Knutsson, K., & Lindgren, C. 1992. Frakturbilder. Kulturhistoriska kommentarer till det säregna sönderfallet vid bearbetning av kvarts. TOR:24. Uppsala
- Knutsson, K. 1988. Patterns of tool use. Scanning electron microscopy of experimental quartz tools. AUN 10. Uppsala.
- Lindgren, C. 2004. Människor och kvarts. Sociala och teknologiska strategier under mesolitikum i östra Mellansverige. Stockholm Studies in Archaeology 29. Riksantikvarieämbetet. Arkeologiska Undersökningar, Skrifter Nr 54. Coast to coast, Nr 11. Uppsala.
- Rankama, T. 2002. Analyses of the quartz assemblages of house 34 and 35 at Kauvonkangas in Tervola. I: (red) Ranta, H. Huts and houses. Stone age and early metal age buildings in Finland. Jyväskylä.
- Sandberg, F. 1988. Arkeologisk utredning vid Bullforsen – Forshuvud. Arkeologisk rapport 1988:5. Dalarnas museum, Falun.

Arkiv

FMIS. Riksantikvarieämbetets fornminnesinformation, www.fmis.raa.se

Tekniska och administrativa uppgifter

Länsstyrelsens diarienummer: 431-14857-08
Länsstyrelsens beslutsdatum: 2009-04-17
Ekonomiskt kartblad: 13F2f SÖ
Socken: Borlänge
Fornlämningar, raä nr: 69, 94, 95, 111, 112, 215
Koordinater, SV (RT 90, 2,5 gon V): X 6711196
Y 1479620
Höjd (RH 70): 138–153 m.ö.h.
Uppdragsgivare: Borlänge Energi AB
Schaktlängd, meter: 460
DM projektnummer: 1428
DM diarienummer: 41/09
Arkeologisk personal: Greger Bennström
Britt-Marie Hägerman
Fältansvarig: Karl-Fredrik Lindberg
Projektansvarig: Eva Carlsson

Arkivmaterialet förvaras i Dalarnas museums arkiv.

Besöksadress: Stigaregatan 2-4, tfn: 023-76 55 00

Postadress: Box 22, 791 21 Falun

www.dalarnasmuseum.se